

**UCHWAŁA NR LVI/374/2023
RADY GMINY W KOLE**

z dnia 29 sierpnia 2023 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Koło na lata 2023 – 2026”

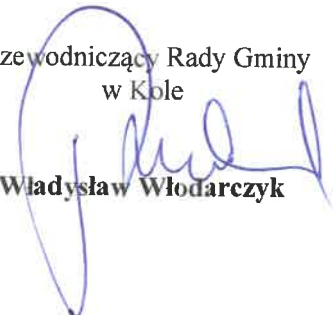
Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt. 9, art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.) Rada Gminy w Kole uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Koło na lata 2023 - 2026”, zaopiniowany pozytywnie przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

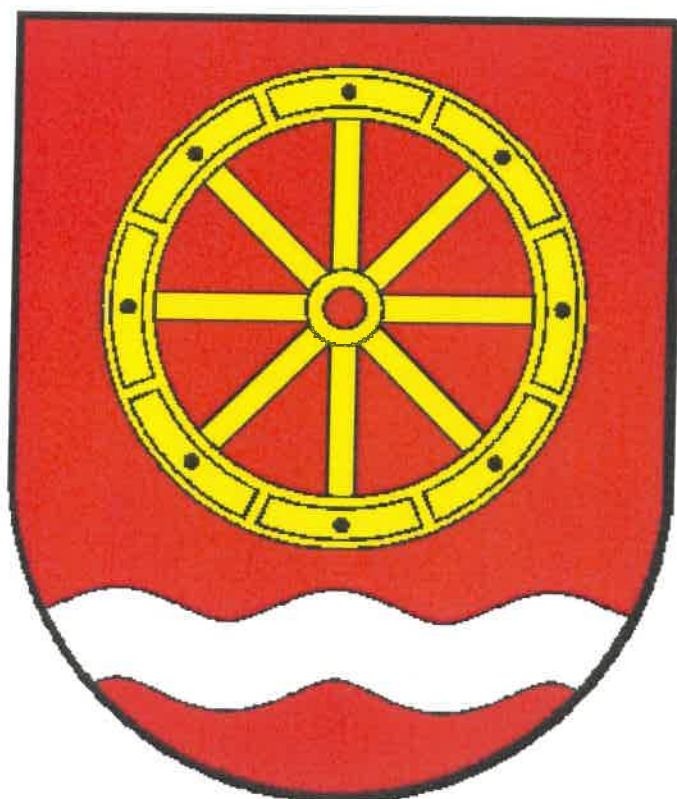
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Koło.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
w Kole

Władysław Włodarczyk

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY KOŁO
NA LATA 2023 - 2026**

KOŁO 2023

Załącznik do Uchwały Nr LVI/374/2023
Rady Gminy w Kole z dnia 29 sierpnia 2023 r.

PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY

Władysław Włodarczyk

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	9
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	11
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	20
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	20
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	20
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	22
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	22
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	24
5.2.1 Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego	24
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	25
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego.....	28
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	29
6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków.....	29
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.....	30
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	31
6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe, parki krajobrazowe).....	31
6.5. Zabytki archeologiczne.....	32
6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	32
6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej.....	33
6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją	

i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	33
6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	38
7. Dziedzictwo niematerialne.....	40
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	43
8.1. Uwarunkowania wynikające ze <i>Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy</i>	43
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gminy.....	45
8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	47
8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	48
9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy.....	49
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie.....	52
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	55
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	55
11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	56
11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	56
11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	57
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	58
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	61
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	62
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	63

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością.

Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są

bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Koło związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Koło na lata 2023-2026 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Koło na lata 2019-2022* przyjętego Uchwałą Nr VI/29/2019 Rady Gminy w Kole z dnia 26 lutego 2019 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Koło utworzona została 1 stycznia 1973 r. Położona jest w centrum Polski, w odległości ok.180 km na zachód od stolicy kraju, na Nizinie Południowowielkopolskiej. Zajmuje wschodni kraniec województwa wielkopolskiego i środkową część powiatu kolskiego. Posiada status gminy wiejskiej i stanowi jedną z jedenastu gmin tworzących powiat, pochłaniając 10,1 % jego powierzchni.

Strukturę osadniczą gminy tworzą 24 wsie sołeckie: Borki, Chojny, Czołowo, Dzierawy, Dąbrowa, Kaczyniec, Kamień, Kiełczew Górny, Kiełczew

Smużny Czwarty, Kiełczew Smużny Pierwszy, Leśnica, Lucjanowo, Lubiny, Mikołajówek, Ochle, Podlesie, Powiercie, Powiercie-Kolonia, Przybyłów, Ruchenna, Skobielice, Sokołowo, Wandynów, Wrząca Wielka, obejmujące 31 miejscowości.

Siedzibą władz samorządowych jest odrębna jednostka administracyjna - miasto Koło, o średniowiecznym rodowodzie, rozlokowane nad Wartą, przy drodze krajowej nr 92, które stanowi również siedzibę starostwa powiatowego oraz pełni rolę wielofunkcyjnego ośrodka regionalnego. W latach 1975–1998 gmina administracyjnie należała do ówczesnego województwa konińskiego.

Powierzchnia gminy wynosi 102,6 km². Użytki rolne pochłaniają ok. 90% obszaru gminy, stąd jej funkcją wiodącą jest rolnictwo, a lasy i grunty zadrzewione tylko ok. 4,46 %, stanowiąc jeden z najniższych wskaźników lesistości w województwie i powiecie. Fragment północno-zachodnich terenów objęty jest ochroną prawną w ramach „Gopłańsko - Kujawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu”, utworzonego w 1986 r. i obejmującego swym zasięgiem tereny 9 gmin, zaś południową część gminy włączono do europejskiej sieci NATURA 2000 - Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków „Dolina Środkowej Warty PLB300002”, również do sieci ekologicznej *ECONET-Polska*. Obszar ten jest bardzo ważną ostoją ptaków wodno-błotnych, przede wszystkim w okresie lęgowym.

Według danych GUS za 2021 r. gminę zamieszkuje 7 904 mieszkańców, czyli 9,0% ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 75 os./km². Tereny gminy sąsiadują:

- z gminą miejską Koło - otaczają miasto od strony zachodniej, północno-wschodniej i południowo-wschodniej,
- od północy - z gminą Babiak,
- od wschodu - z gminą Grzegorzew,
- od południa - z gminami Dąbie i Kościelec,
- od zachodu - z gminą Osiek Mały oraz gminą Kramsk, która położona jest w sąsiednim powiecie konińskim.

Sieć drogowa gminy obejmuje drogi gminne i powiatowe, a także szlaki komunikacyjne o znaczeniu międzynarodowym i krajowym: przecinająca gminę równoleżnikowo DK nr 92 granica państwa (PL-D) Świecko – Poznań – Warszawa – Terespol – granica państwa (PL-BY); równoległa do niej, wiodąca przez południowe krańce gminy, autostrada A2 Berlin – Moskwa oraz międzynarodowa magistrała kolejowa E20 Berlin – Warszawa – Moskwa.

Ponadto biegną drogi wojewódzkie: DW 270 Koło – Brześć Kujawski i DW 473 Koło – Łask, które w Kole krzyżują się z DK nr 92.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej Polski prof. Jerzego Kondrackiego, obszar gminy położony jest w granicach makroregionu Nizina Południowowielkopolska, w obrębie mezoregionów Kotlina Kolska i Wysoczyzna Kłodawska. Południowe i południowo-zachodnie tereny gminy leżą w obrębie Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej, które stanowią utwory terasy zalewowej i środkowej. Rzeźba terenu jest mało urozmaicona, ukształtowana w okresie zlodowacenia bałtyckiego i środkowopolskiego. W nizinym, poprzecinany dolinami rzeczny krajobraz wyróżniają się jedynie niewielkie wzniesienia w północno-wschodniej części gminy, w tym wydmy. Najwyższe wzniesienie znajduje się w rejonie wsi Dąbrowa i sięga 141 m n.p.m. Sieć wodna należy do zlewni rzeki Warty, która w rejonie Koła zmienia swój kierunek z południkowego na równoleżnikowy i kieruje się na zachód, przepływając przez południowe tereny gminy. W jej dolinie położone jest ok.40% powierzchni gminy. Prawym dopływem Warty jest rzeka Rgilewka, przepływająca przez południową i północną część gminy, z wpadającą do niej Strugą Kiełczewską. Drugim prawobrzeżnym dopływem jest Warcica, płynąca przez zachodnie obszary gminy. Dolina Warty jest miejscem występowania coraz rzadszych łągów jesionowo-olszowych i wierzbowo-topolowych. Na corocznie zalewanych terenach dna doliny sprzyjające warunki siedliskowe znajdują łąki wyczyńcowe i kaczeńcowe, trzcinowiska i szuwary. Nietrudno tutaj spotkać bobra, piżmaka, wydrę czy jenotą. Dobre warunki do żerowania i gniazdowania mają liczne ptaki wodno-błotne i drapieżne. Nie brak przedstawicieli płazów i gadów.

Gmina posiada udokumentowane bogactwa naturalne w postaci węgla brunatnego, zlokalizowane w złożu „Ochle” i „Dęby Szlacheckie”, kruszywa naturalne w złożu „Budy Przybyłowskie”, złoża gytii i torfu w zachodniej części gminy oraz bogate w mikroelementy złoża wód termalnych „Dobrów”.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy i jej okolic były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych, zlokalizowanym wzdłuż doliny rzeki Warty i jej dopływów. Wzrost osadnictwa nastąpił w okresie średniowiecza i nowożytnym, a miejscowości wchodzące w skład gminy od wieków powiązane są z Kołem kulturowo i gospodarczo, lecz mają własny rys historyczny. O niektórych miejscowościach, stanowiących niegdyś własność szlachecką, wspominają dokumenty źródłowe sięgające XII i XIV w. Np. pierwsza wzmianka o wsi Ochle pojawia się już w 1103 r., dzieje

Powiercia sięgają 1364 r., a Wrząca Wielka wymieniana jest w 1394 r. Natomiast miasto Koło zostało lokowane na terenie wsi Colo, na wyspie w rozwidleniu rzeki Warty, a przywilej lokacyjny na prawie magdeburskim otrzymał wójt Henryk od króla Kazimierza Wielkiego 18 lipca 1362 r.

Na przestrzeni wieków tereny obecnej gminy zmieniały przynależność administracyjną. W czasach piastowskich należały do kasztelanii łódzkiej, wchodzącej w skład Wielkopolski. Po reformie administracji państwowej w XIV w. należały do powiatu konińskiego, w województwie kaliskim. Po II rozbiorze Polski w 1793 r. dostały się pod panowanie pruskie, natomiast w 1815 r. znalazły się pod zaborem rosyjskim i administracyjnie należały do guberni kaliskiej Królestwa Polskiego. W wyniku dokonanego podziału administracyjnego Królestwa w 1837 roku ziemie te znalazły się w granicach guberni mazowieckiej, zaś kolejny podział administracyjny w 1886 r. włączył je do utworzonego powiatu kolskiego.

W czasie I wojny światowej omawiane tereny znalazły się pod okupacją cesarskich Niemiec i należały do gubernatorstwa we Włocławku. W 1919 r. ziemie tworzące powiat kolski zostały włączone do nowo ustanowionego województwa łódzkiego, a w 1938 r. administracyjnie należały do województwa poznańskiego. W czasie II wojny światowej tereny gminy wcielono do Okręgu Rzeszy „Kraj Warty”. Hitlerowski najeźdźca represjonował i prześladował mieszkańców gminy, z których wielu straciło życie, w tym liczna społeczność żydowska. Po wyzwoleniu w styczniu 1945 r., rozpoczął się nowy etap przemian społeczno-gospodarczych w realiach 2 poł. XX i początku XXI w., a obecnie podejmowane działania podnoszą atrakcyjność gminy dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto dodać, iż tereny gminy związane są z biografią znanych osób, np. w XIX wieku ważną osobą dla Dzieraw był Ignacy Ziębowicz (ur. 25.01.1890 r. w Głębokiem, zm. 24.12.1950 r. w Łodzi) nauczyciel i od ok. 1920 r. kierownik szkoły powszechnej w Dzierawach, który przyczynił się do jej rozwoju. Był również regionalistą, krajoznawcą i działaczem społecznym. We wrześniu 1925 r. zaczął organizować darmowe wieczorne lekcje dla ponad 56 uczniów. Zajmował się też organizacją uroczystości patriotycznych. 21 lutego 1926 r. założył w Dzierawach Koło Młodzieży Wiejskiej. Jako członek Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego przeprowadził 10 grudnia 1938 r. pierwszą audycję radiową nadawaną z Koła, podczas której zaprezentował między innymi "Legendę o kukulce", spisaną w miejscowej gwarze. Był też autorem publikacji:

„Przewodnik po zabytkach wielkopolskiego miasta Koła”, „Krótki przewodnik po kolskim powiecie” i „Wesele ludowe spod Koła w województwie poznańskim”.

O przeszłości i dawnych wydarzeniach historycznych tej ziemi świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy. Należą do nich m.in.:

- ✓ w Chojnach, po północnej stronie drogi krajowej nr 92, usytuowany jest krzyż oraz głaz z tablicą, upamiętniające ofiary hitlerowskich nalotów z 5 września 1939 r.
- ✓ w Powierciu znajduje się Głaz Pamięci, przy dawnym przystanku kolejki wąskotorowej, którą przewożono ofiary Holokaustu do obozu zagłady Kulmhof w Chełmnie nad Nerem. Corocznie, w rocznicę pierwszego transportu ofiar, odbywają się przy nim uroczystości gminne.
- ✓ W Dzierawach umieszczono kamień i tablicę pamiątkową dla upamiętnienia Ignacego Ziębowicza, działacza społecznego, nauczyciela i kierownika zasłużonego dla rozwoju przedwojennej szkoły powszechnej.

W krajobrazie kulturowym gminy występują małe obiekty kultowe o różnorodnej architekturze – kapliczki, figury i krzyże przydrożne, mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadczące nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie tutejszej kultury ludowej. Widoczne są one niemal w każdej miejscowości, z których wiele ujęto w gminnej ewidencji zabytków, np. w miejscowościach: Chojny, Dzierawy, Kamień, Ochle, Powiercie, Wandynów, Wrząca Wielka.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, zwyczaje, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Koło na lata 2023-2026* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023, poz. 40).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art.

18 i 19),

c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),

d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),

e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust. 1 pkt 3 i ust. 2),

f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),

g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zmianami)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5 art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu

polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii

i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona

w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub

tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą

zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 40)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r., poz. 2556 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki

konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r., poz. 503 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),
- c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11pkt 2 i pkt 5 lit. c),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),
- f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt

2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r., poz. 1899 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust. 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2021 r., poz. 2351 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robot budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 70)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na

prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego.

Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*". Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równoległe – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu

realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmuje m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym,

narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,

- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r.

Wśród kluczowych wyzwań dla Wielkopolski wymieniono „Przeciwdziałanie dezintegracji społecznej i utracie regionalnej tożsamości, rozwijanie kapitału społecznego i kulturowego”. Samorząd Województwa przyjął następującą wizję rozwoju województwa wielkopolskiego: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej

uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa."

Istotę działań samorządu regionalnego i podstawowe funkcje do spełnienia precyzuje jego misja: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju."

Wyróżniono cztery cele strategiczne, a w ich obrębie jedenaście celów operacyjnych, które realizowane będą przez kierunki interwencji. Dla celu „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu” kluczowym kierunkiem interwencji będzie wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury. Spośród identyfikowanych w tym zakresie potrzeb wymieniono rozwój wielkopolskich instytucji kultury oraz rozwój i promocję produktów turystyki kulturowej ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego wraz z Planem zagospodarowania przestrzennego miejskiego obszaru funkcjonalnego Poznania uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr VI/70/19 z dnia 25 marca 2019 r.

W rozdz. II. „Synteza uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego województwa”, pkt. 3.3. „Dziedzictwo kulturowe” przedstawiono krótką historię osadnictwa, najcenniejsze obszary i obiekty nieruchome, zabytki archeologiczne, obszary o wysokich wartościach kulturowych, obiekty kultu religijnego, miejsca pamięci narodowej, elementy dziedzictwa niematerialnego, szlaki kulturowe.

W rozdz. IV. „Cele polityki przestrzennej” określono osiem celów polityki przestrzennej, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego

„Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno-przestrzennej.

I. W zakresie wzmocnienia tożsamości narodowej i regionalnej:

1] Kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego poprzez m.in.:

a) wzmocnienie i wdrażanie działań ochronnych dla obiektów związanych ze Szlakiem Piastowskim,

b) wyznaczanie lokalnych tematycznych tras turystycznych promujących dziedzictwo kulturowe Szlaku Piastowskiego;

2] Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego poprzez m.in.:

a) ochronę obiektów cennych kulturowo, w tym:

- obejmowanie obiektów wyższymi formami ochrony prawnej,
- realizację nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- modernizację obiektów zabytkowych,
- tworzenie skansenów oraz przenoszenie do nich najbardziej wartościowych obiektów architektury wiejskiej,

b) ochronę przestrzeni miast i wsi, w tym:

- wyznaczanie obszarów o zachowanych wartościach kulturowych i określanie potrzeb ich odnowy,
- identyfikowanie obszarów zdegradowanych i obejmowanie ich działaniami planistycznymi,
- działania rewaloryzacyjne zachowujące charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej i wiejskiej obszary i obiekty decydujące o ich tożsamości i specyfice miejsca,

c) ochronę obszarów cennych kulturowo, w tym:

- tworzenie parków kulturowych,
- wpisanie obszarów cennych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,

d) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycje, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy tradycyjną kuchnię grup regionalnych;

3] Poprawa jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu poprzez m.in.:

a) w obrębie obszarów zachowania tożsamości miejsca lokalizacji obiektów cennych kulturowo:

- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej dla obiektów wraz z ich otoczeniem
- tworzenie stref ochronnych dla obiektów archeologicznych, szczególnie tych

- o własnej formie krajobrazowej, z określeniem zasad inwestowania,
- określanie parametrów nowej zabudowy w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
 - określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam w otoczeniu obiektów cennych kulturowo,
 - zachowanie lub odtwarzanie historycznych struktur kompozycji urbanistycznej w otoczeniu obiektów i obszarów cennych kulturowo,
 - określenie terenów zachowania istniejących lub odtwarzania historycznie ukształtowanych kompozycji zieleni,
- b) w obrębie obszarów ochrony i zachowania historycznej specyfiki przestrzeni miast i wsi:
- wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej obejmujących cenne kulturowo przestrzenie miast i wsi wraz z ich otoczeniem,
 - wprowadzanie ograniczeń dla nowej zabudowy wynikających z konieczności zachowania historycznych relacji wysokościowych,
 - zachowanie lub odtwarzanie przebiegów głównych historycznych traktów komunikacyjnych z uwzględnieniem charakteru zabudowy w pierzejach,
 - określanie miejsc lokalizacji i parametrów małej architektury, ogrodzeń, reklam,
- c) w obrębie obszarów ochrony i zachowania specyfiki krajobrazu obszarów cennych kulturowo, w tym krajobrazu wiejskiego:
- wyznaczanie stref ochrony krajobrazu obejmujących specyficzne elementy przestrzeni, w tym przedpola ekspozycji widokowej oraz osie widokowe na obiekty charakterystyczne dla specyfiki krajobrazu (obiekty budowlane, obiekty przyrodnicze, obiekty archeologiczne o własnej formie krajobrazowej),
 - zachowanie charakterystycznego rozplanowania jednostek osadniczych,
 - zachowanie historycznych cech zabudowy regionalnej,
 - zachowanie charakterystycznej, historycznej małej architektury, w tym kapliczek i krzyży przydrożnych,
- 4] Rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej poprzez m.in.:
- a) podnoszenie jakości usług kulturalnych w istniejących instytucjach kultury, w tym wspieranie nowych inicjatyw promujących dziedzictwo kulturowe,
- b) wspieranie lokalnej działalności kulturalnej tworzonej w oparciu o specyficzne, lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, w tym niematerialnego m.in. poprzez:
- organizację izb pamięci, muzeów,
 - wytyczanie lokalnych szlaków turystyki kulturowej,
 - tworzenie zespołów ludowych i grup kultywujących obrzędy ludowe

i umiejętności związane z wytwarzaniem lub użytkowaniem tradycyjnych instrumentów muzycznych i rękodzieła.

II. W zakresie rozwoju zróżnicowanych form turystyki i rekreacji:

1] Zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki poprzez m.in.:

- a) efektywną ochronę, ekspozycję i organizację zasobów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych,
- b) podnoszenie jakości, innowacyjności i konkurencyjności ofert turystycznych,
- c) poprawę estetyki miast i wsi,
- d) promowanie lokalnej kultury – tradycji i zwyczajów wielkopolskiej wsi,
- e) rozwój preferowanych specjalizacji turystyki kulturowej, krajoznawczej, biznesowej i wypoczynkowej w poszczególnych gminach.

2] Rozwój turystyki kulturowej o znaczeniu międzynarodowym i krajowym.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r.

Głównym celem *Programu* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego województwa wielkopolskiego

Kierunki działań: podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków, wspieranie ochrony zabytków archeologicznych, popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunki działań: wspieranie programów i projektów edukacyjnych

popularyzujących dziedzictwo kulturowe, wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa

Kierunki działań: wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne, wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych, wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Kierunki działań: włączanie zabytków w procesy gospodarcze, włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Kierunki działań: udostępnianie obiektów zabytkowych, wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Obiekty zabytkowe nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

WRZĄCA WIELKA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA:

Rejestr zabytków Nr 1068/Wlkp/A z dnia 15.03.2019 r.

a. kościół mur., 1880-1887 r.,

b. ogrodzenie wokół kościoła z dwiema bramami i trzema furtkami, mur.-żel.,

k. XIX w.,

c. teren dawnego cmentarza przykościelnego, 1 poł. XV w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków Nr A-92/227 z dnia 4.09.1968 r.

b. ruiny dworu obronnego, mur., XVI w.,

Rejestr zabytków Nr A-92/227 z dnia 4.09.1968 r.

c. park, 1 poł. XIX w.

Rejestr zabytków Nr A-448/189 z dnia 10.09.1990 r.

W rejestrze zabytków figurują również dwa domy w Czołowie:

- dom nr 20, drew., 1875-1880 r., nr rej.: 369/111 z 10.12.1984 (nie istnieje),

- dom nr 21, drew., 2 ćw. XIX w., nr rej.: 370/112 z 10.12.1984 (nie istnieje).

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

CHOJNY

KAPLICZKA, mur., 1948 r.

DOM NR 4, mur., pocz. XX w.

DOM NR 6, mur., k. XIX w.

DOM NR 22, mur., pocz. XX w.

DOM NR 38, drew., 2 poł. XIX w.

CZOŁOWO

KAPLICZKA, mur., 1950 r.

SPICHLERZ DWORSKI, nr 31, mur., 1 ćw. XX w.

DZIERAWY

KAPLICZKA, mur., 1958 r.

SZKOŁA, mur., pocz. XX w.

DOM NR 41, mur., 1925 r.

KACZYNIEC

CMENTARZ EWANGELICKI, pocz. XX w.

KAMIEŃ

KAPLICZKA, mur., 1933 r.

KAPLICZKA, mur., l. 30 XX w.

KIEŁCZEW SMUŻNY PIERWSZY

KAPLICZKA, mur., ok. 1946 r.

LEŚNICA

PARK DWORSKI, 2 poł. XIX w.

OCHLE

KAPLICZKA, mur., po 1945 r.

POWIERCIE

KAPLICZKA, mur., 1948 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWY:

a. pałac, mur., 1924 r.,

b. park, k. XIX w.

POWIERCIE KOLONIA

KAPLICZKA, mur., 2 poł. XIX w.

PRZYBYŁÓW

DOM NR 38, mur., 1 ćw. XX w.

SKOBIELICE

DOM NR 2, drew., 1940 r.

SOKOŁOWO

ZESPÓŁ FOLWARCZNY: Nr 42

a. oficyna, mur., 2 poł. XIX w.,

b. obora, mur., 2 poł. XIX w.,

c. chlewnia, mur., 2 poł. XIX w.,

d. ogrodzenie, mur., 2 poł. XIX w.

WANDYNÓW

KAPLICZKA, mur., 1958 r.

WRZĄCA WIELKA

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JAKUBA:

a. kościół mur., 1880-1887 r.,

b. ogrodzenie z bramami i furtkami, mur.-żel., k. XIX w.,

c. teren dawnego cmentarza przykościelnego, 1 poł. XV w.

d. plebania, mur., k. XIX w.

KAPLICZKA, mur., XIX w.

KAPLICZKA, mur., 1950 r.

CMENTARZ KATOLICKI, 1 poł. XIX w.

ZESPÓŁ DWORSKI: Nr 41

a. dwór, mur., 1 poł. XIX w.,

b. ruiny dworu obronnego, mur., XVI w.,

c. park, 1 poł. XIX w.

DOM NR 44, mur., 1 ćw. XX w.

MŁYN GOSPODARCZY, nr 92, mur., 1924 r.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Koło do rejestru zabytków pod nr 358/Wlkp/B decyzją z dnia 06.05.1988 r. wpisane zostało wyposażenie kościoła par. p.w. św. Jakuba Apostoła we Wrzącej Wielkiej (17 pozycji). W skład wyposażenia wchodzi m.in. ołtarz główny i dwa ołtarze boczne z 1 poł. XVII w. z rzeźbami i obrazami,

naczynia liturgiczne, ornaty.

6.4. Krajobraz kulturowy – obszarowe wpisy do rejestru zabytków (układy urbanistyczne, parki kulturowe)

Na terenie gminy Koło nie występują układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków. Nie utworzono również parków kulturowych.

6.5. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne; dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne; dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich

korzeni naszej obecnej z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.5.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Koło nie ma stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

6.5.2. Stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej

Na terenie gminy Koło nie zewidencjonowano dotychczas stanowisk archeologicznych o własnej formie krajobrazowej.

6.5.3. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.

Obszar gminy Koło został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Koło. Dotychczas na omawianym terenie zewidencjonowano 219 stanowisk archeologicznych. Są to przede wszystkim osady ludności kultury pucharów lejkowatych, ludności kultury łużyckiej i ludności kultury przeworskiej oraz z okresu wczesnego średniowiecza:

stanowiska o własnej formie krajobrazowej			cmentarzyska	skarby	osady	ogółem
dwory	grodziska	fortyfikacje ziemne	5	1	213	219

0	0	0				
---	---	---	--	--	--	--

* źródło: *Gminna ewidencja zabytków archeologicznych, 2015 r.*

Teren gminy Koło położony jest na obszarze Kotliny Kolskiej, która leży u zbiegu trzech regionów fizjograficznych: od północy przylega do niej Wysoczyzna Kujawska, od zachodu Wysoczyzna Kaliska, a od wschodu Wysoczyzna Łaska. Dnem Kotliny płynie Warta, której dolina zajmuje około 40% powierzchni gminy. Prawym dopływem Warty na terenie gminy Koło jest rzeka Rgilewka, przepływająca przez południową i północną część gminy. Drugim znaczącym dopływem jest Warcica płynąca przez zachodnie obszary gminy. Terasa zalewowa obejmuje tereny o rzędnych 86 – 90 m n. p. m. położone przy korycie Warty. Są to tereny zieleni łąkowej z licznymi starorzeczami oraz łąkami i pastwiskami zalewowymi. Terasa środkowa obejmuje cały odcinek Pradoliny od miejscowości Budy Przybyłowskie na wschodzie do miejscowości Borki na zachodzie oraz płyty erozyjne na obszarze między wsiami Dzierawy i Ochle. Zalega ona na wysokości 100 – 105 m n. p. m. Terasa środkowa zbudowana jest z lodowcowych utworów piaszczysto-żwirowych i piasków rzecznych z okresu zlodowacenia bałtyckiego. Płyty erozyjne terasy zbudowane są z glin zwałowych zlodowacenia środkowopolskiego z wychodnią miocenijskich węgli brunatnych i piasków kwarcowych. Utworom piaszczystym terasy środkowej towarzyszy występowanie wydmy, które tworzą na jej powierzchni wały wydmore o wysokości dochodzącej do 10 m. Wydmy występują w okolicy wsi Dzierawy, Podlesie i w południowej części miasta Koła. Wał Kolski stanowi wysoczyzna morenowa płaska o deniwelacjach dochodzących do 3-5 m, a w części północnej wysoczyzna morenowa falista o deniwelacjach 5-10 m. Wał budują gliny zwałowe stadiału mazowiecko-podlaskiego z lokalnymi pokrywami piasków i żwirów wodnolodowcowych. Liczne dolinki i zagłębienia bezodpływowe występujące na terenie Wału Kolskiego wypełniają piaski holocenijskie. Basen Rgilewki zajmuje północno i południowo-wschodnią część gminy. W części północnej występuje równina sandrowa, zbudowana z piasków wodnolodowcowych zlodowacenia bałtyckiego oraz wypełniające dolinę holocenijskie piaski, namuły i torfy. W części południowej występuje płat tarasu wysokiego zbudowanego z glin zwałowych, piasków i żwirów wodnolodowcowych z pagórkami moreny czołowej z okresu zlodowacenia środkowopolskiego. Wysoczyzna Kłodawska znajduje się na północ od Kotliny Kolskiej. Krajobraz wysoczyzny stanowią bezjeziorne obszary staroglacjalne, które cechują się rozległymi równinami moreny dennej, rozciętej

rozległymi dolinami denudacyjnymi oraz wzgórzami moren czołowych o długich, silnie złagodzonych stokach.

W dolinie rzeki Warty występują mady lekkie i bardzo lekkie, a w zagłębieniach terenu gleby torfowo-bagienne. Na wysoczyźnie przeważają gleby pseudobielicowe i brunatne. W basenie rzeki Rgilewki występują gleby murszowo-mineralne. Zalegają one w obrębie wsi: Kietczew Górny, Kietczew Smużny i Wandynów.

Osadnictwo grupuje się głównie wzdłuż cieków wodnych, na terenach zajmowanych i dziś przez współczesne wsie oraz w pasie wydm. Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Koło sięgają środkowej epoki kamienia – mezolitu. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy Koło przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie (w okolicach miejscowości Dzierawy, Zawadka) odkryto pojedyncze, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia – neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą. Ślady bytności ludności tej kultury zaobserwowano w okolicach

miejsowości Dzierawy.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na naszym terenie wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmywnych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszej gminy Koło poświadczają odkrycia osad w okolicach miejscowości Dzierawy, Ochle, Podlesie, Powiercie, Przybyłów. Charakterystyczną cechą ludności tej kultury w zakresie obrządku pogrzebowego były monumentalne grobowce megalityczne („kujawskie”) w postaci długiego (do 130 m), trójkątnego (o podstawie do 15 m) kopca obstawionego wielkimi kamieniami. Pochówki w obudowie kamiennej znajdowały się pod nasypem grobowca.

Prawie równolegle z kulturą pucharów lejkowatych rozwijała się kultura amfor kulistych. Z końca neolitu znamy zaledwie kilka punktów osadniczych na omawianym terenie. Są to ślady bytności przedstawicieli kultury ceramiki grzebykowo - dołkowej i kultury ceramiki sznurowej (w okolicach miejscowości Przybyłów).

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na nasze tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać na ziemiach polskich kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne. Osadnictwo ludności kultury łużyckiej z tego okresu na terenie gminy jest bogato reprezentowane w postaci pozostałości osad (w miejscowościach: Dzierawy, Kiełczew Smużny Czwarty, Powiercie, Przybyłów, Skobielice) i powiązanych z nimi cmentarzysk ciałopalnych zlokalizowanych w miejscowościach: Dzierawy, Kiełczew Smużny Czwarty.

Pod koniec okresu halsztackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana

przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską. Na terenie gminy Koło zlokalizowano jedynie kilka śladów osadniczych związanych z ludnością kultury pomorskiej.

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednolicenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Na terenie ziem polskich wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijała się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze naszej gminy notujemy kilkadziesiąt stanowisk identyfikowanych jako pozostałości osadnictwa ludności kultury przeworskiej. Znane są również cmentarzyska identyfikowane z ludnością kultury przeworskiej zlokalizowane w miejscowościach: Dzierawy, Kiełczew Smużny Pierwszy, Leśnica, Ochle, Podlesie, Powiercie, Przybyłów, Skobielice.

Warto tutaj wspomnieć, że niektórzy badacze rekonstruują przebieg tzw. szlaku bursztynowego wzdłuż Prosny do Warty i dalej na północ lub też na północny-wschód od Kalisza do Koła. Wydaje się jednak, że okolice Koła znajdowały się na uboczu szlaku bursztynowego. Znalezione jedynie pojedyncze importy rzymskie w postaci fragmentów ceramiki terra sigillata czy monet rzymskich.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego na ziemiach polskich.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i załóżki przyszłych miast. Widoczne są fazy powstawania grodów: okres plemienny, kiedy grody skupiają się w Wielkopolsce zachodniej i południowo-zachodniej; następnie w czasie bezpośrednio poprzedzającym okres formowania państwa grody powstają w środkowej i północno-wschodniej

Wielkopolsce; sieć grodów rozrasta się następnie przynajmniej w trzech fazach w miarę poszerzania się terytorium państwa piastowskiego.

Najbliższy terenów gminy Koło, gród (jeszcze z czasów plemiennych) znajdował się w Dobrowie, gmina Kościelec. W czasach piastowskich nie pojawił się w okolicach Koła ważniejszy ośrodek grodowy. W okresie tym duże znaczenie miała dolina środkowej Warty. Była to jedna z ważnych arterii komunikacyjnych umożliwiających powiązanie grodów między sobą oraz teren przepraw na lądowych szlakach handlowych i militarnych. Niewątpliwie był to istotny bodziec do rozwoju osadnictwa na omawianym terenie. Na obszarze dzisiejszej gminy Koło osady datowane na czasy średniowiecza i okres nowożytny stanowią bardzo liczną grupę zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości. Stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

6.5.4. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Gmina Koło jest obszarem typowo rolniczym ze znaczną przewagą gruntów ornych. Należy tu przypomnieć o niszczeniu stanowisk archeologicznych poprzez głęboką orkę. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Ogólna powierzchnia gminy wynosi 102,6 km²., z czego użytki rolne zajmują ok. 90 %, lasy i zadrzewienia zajmują 4,46 %, a pozostałą powierzchnię zajmują nieużytki, wody i tereny osiedlowe i komunikacyjne.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są:

- inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa dróg) – na lata 2023-2026 przewidziano między innymi budowę odcinka drogi gminnej nr 493022P Kolonia Czołowo – Górka - Osiek, przebudowę drogi powiatowej nr 3403P na odcinku Leśnica - Grzegorzew w miejscowości Leśnica, budowę północnej obwodnicy Koła w ciągu drogi powiatowej nr 3205P, rozbudowę przedszkola w Powierciu, budowę ekologicznego oświetlenia drogowego na terenie gminy;
- eksploatacja surowców naturalnych, piaszczynek i żwirowni – Na terenie gminy Koło występują: złoża kruszywa naturalnego „Budy Przybyłowskie” (złoża kruszywa naturalnego jest złożem suchym. Aktualnie eksploatacja złoża została przerwana); złoża węgla brunatnego „Ochle”, (złoża nie jest eksplorowane); złoża węgla brunatnego „Dęby Szlacheckie – Izbica Kujawska”. Złoża kruszywa naturalnego udokumentowano w formie karty rejestracyjnej złoża. Udokumentowane zasoby wynosiły 221 tys. ton. Kopalnię złoża stanowią piaski średnioziarniste, których miąższość waha się od 2,9 do 4,9 m, a grubość nadkładu wynosi 0,1 m. Złoża udokumentowano na powierzchni 3,2 ha. Złoża piasków kwarcowych występują w okolicy Kaczyńca, Dąbrowy oraz Leśnicy. W rejonie miejscowości Ochle udokumentowano w kat. C2 nieduże złoża węgla brunatnego. Średnia miąższość złoża wynosi 4,9 m, a średnia grubość nadkładu wynosi 4,7 m. Kaloryczność węgla wynosi 1683 Kcal/kg. Złoża nie jest eksploatowane. Na krańcach północnych gminy występuje część rozpoznanego i udokumentowanego złoża węgla brunatnego w kat. C2 „Dęby Szlacheckie – Izbica Kujawska”. W zachodniej części gminy, występują złoża gytii i torfu;
- działalność rolnicza, zwłaszcza intensywna orka – gmina Koło ma charakter rolniczy. Działalność rolnicza jest jedną z podstawowych form działalności.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

Również przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić

i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest również rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w ewidencji zabytków, w planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Kierownika Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie

i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości, tworzy też niepowtarzalną aurę danej miejscowości. Zdarzenia, historie z nimi związane, legendy ożywiają mury, pola, lasy i są bardzo ważnym elementem walorów turystycznych. Bywa, że odpowiednio wypromowane stają się zasobami turystycznymi: Niematerialne w swoim charakterze dziedzictwo w ofercie turystycznej najczęściej przedstawiane jest jako imprezy folklorystyczne. Wiele z imprez folklorystycznych obecnych w kalendarium nawiązuje do kalendarium obrzędów chrześcijańskich. Uroczyste msze, procesje, misteria stanowią często bardzo widowiskowy element krajobrazu kulturowego przyciągający ruch turystyczny. Ważnym składnikiem dziedzictwa niematerialnego jest życie codzienne mieszkańców wsi, które także dla potrzeb turystyki znajduje swój wyraz jako walor. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Działalnością kulturalną w gminie zajmuje się Biblioteka Publiczna Gminy Koło we Wrzącej Wielkiej z Filią w Powierciu, która, m.in. rozwija i zaspokaja potrzeby czytelnicze i kulturalne mieszkańców gminy, upowszechnia wiedzę, tworzy warunki do rozwoju kultury. Ponadto, poprzez związki gminy z miastem Koło, mieszkańcy gminy korzystają z imprez z zakresu kultury i sztuki organizowanych przez Miejski Dom Kultury i Muzeum Techniki Ceramicznych w Kole.

W gminie funkcjonuje od wielu lat Zespół Ludowy „Kiełczewianki”, który uświetnia imprezy nie tylko gminne, a w repertuarze ma głównie piosenki ludowe i monologi w tutejszej gwarze, w której występuje słownictwo z gwary wielkopolskiej z elementami cech gwary kujawskiej i mazowieckiej.

Depozytariuszami tradycji są tutejsze Koła Gospodyń Wiejskich, które działają w 10 miejscowościach. Promują one i propagują lokalne tradycje, głównie kulinaria wytwarzane tradycyjnymi metodami w gospodarstwach domowych w oparciu o regionalne produkty żywnościowe, które prezentują podczas lokalnych imprez, również uczestnicząc w różnych konkursach kulinarnych.

W wielu domach nadal są pielęgnowane tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje, szczególnie widoczne w obchodach świąt bożonarodzeniowych i wielkanocnych. Praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, wyrabia się domowe nalewki, starsi

rozmawiają zanikającą już gwarą, przekazują legendy, bajki, umiejętności, przysłowia, przepisy kulinarne.

Do długoletniej tradycji nawiązują działania Ochotniczych Straży Pożarnych – na terenie gminy działa łącznie 7 jednostek OSP, z których ponad 100-letni staż ma jednostka w Wrzącej Wielkiej, przy której działa „Gminna Orkiestra Dęta OSP gminy Koło z Wrzącej Wielkiej”. Powstała przed 45. laty na bazie orkiestry kościelnej i jest zaangażowana w życie kulturalne oraz społeczne gminy. Podczas obchodów świąt państwowych i kościelnych prezentuje różnorodny repertuar, w tym utwory ludowe.

Organizowane na terenie gminy imprezy religijne – Orszak Trzech Króli, Boże Ciało, Rezurekcja, patriotyczne obchody świąt państwowych czy odnoszące się do tradycji rolniczych – Święto Plonów, Święto Pieczonego Ziemniaka, Święto Miodu i inne imprezy plenerowe, są widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, a także odnoszą się do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarcia się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego, bowiem herb nawiązuje do tradycji i historii gminy. Ustanowiony został Uchwałą nr XII/56/2003 Rady Gminy w Kole z dnia 10 października 2003 r. w sprawie

ustanowienia herbu i flagi Gminy Koło, zmodyfikowany uchwałą we wrześniu 2011 r. Herb przedstawia w polu czerwonym koło wozowe złote, nad falującą wstęgą srebrną. Szprychy koła rozłożone są równomiernie po całym obwodzie (pierwsza szprycha skierowana jest pionowo w górę). Koło wozowe nawiązuje do stolicy gminy, Koła. Wstęga symbolizuje Wartę.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Koło przyjęte zostało Uchwałą Nr XXV/150/2001 Rady Gminy w Kole z dnia 1 lutego 2001 r. ze zmianami wprowadzonymi:

- 1) Uchwałą Nr XXIX/164/05 z dnia 30 września 2005 r.
- 2) Uchwałą Nr VIII/55/2015 z dnia 27 maja 2015 r.,
- 3) Uchwałą Nr XXXIII/279/2017 z dnia 29 listopada 2017 r.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy

wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego, co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W rozdz. II. „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”, pkt 3. „Dziedzictwo kulturowe” wymieniono zabytki wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Przedstawiono zasoby dziedzictwa archeologicznego.

W rozdz. III. „Kierunki zagospodarowania przestrzennego” pkt 7 „Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej” przedstawiono założenia ochrony dziedzictwa kulturowego, dla których przyjęto następujące zasady:

Dla obiektów i terenów wpisanych do rejestru zabytków i podlegających ochronie konserwatorskiej na podstawie wpisu do gminnej ewidencji zabytków należy:

- dążyć do utrzymania historycznych podziałów działek,
- dążyć do zachowania historycznych linii zabudowy,
- zachować otoczenie historycznych zespołów zabudowy i budowli, zachować zieleni towarzyszącą obiektom zabytkowym,
- dążyć do zaakcentowania elementów krystalizujących przestrzeń, walorów dawnego zagospodarowania, elementów symbolicznych, dominant,
- rozważyć modernizację lub wymianę mało wartościowej, dekapitalizowanej lub dysharmonizującej zabudowy,
- dostosować wizualnie nową zabudowę do zabudowy historycznej respektując historyczny kontekst przestrzenny i harmonijnie wpisując się w zastany układ, zachowując charakter i skalę zabudowy oraz jej charakterystyczną intensywność,
- dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach tych podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W obrębie strefy ochrony konserwatorskiej zespołów dworsko-parkowych obowiązuje:

- a) historyczna parcelacja (zgodnie z zasadą niepodzielności zespołów),
- b) zachowanie zabytkowej zabudowy,
- c) zachowanie zabytkowej zieleni,

d) podporządkowanie nowych obiektów układowi zabytkowemu w zakresie lokalizacji, skali i formy.

Wszelkie zmiany planowane w obiektach i na obszarach objętych ochroną konserwatorską, takie jak:

a) w odniesieniu do zabudowy – remonty, przebudowy, rozbudowy, budowy,

b) w odniesieniu do zieleni – wycinki, nasadzenia, prace porządkowe i pielęgnacyjne,

c) podziały geodezyjne,

d) prace ziemne,

e) zmiany sposobu użytkowania,

f) zmiany zagospodarowania,

wymagają pozwolenia Kierownika Delegatury w Koninie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego obowiązuje ochrona wyznaczonych w programie opieki nad zabytkami zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Na obszarach tych podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dla ochrony dziedzictwa kulturowego w obrębie szerokopłaszczyznowych zadań inwestycyjnych (większe inwestycje drogowe, budowa hal i budynków o znacznych powierzchniach) zaleca się przeprowadzenie:

- rozpoznawczych badań powierzchniowo-sondazowych,
- ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- badań archeologicznych na nowych obiektach archeologicznych,
- stałego nadzoru archeologicznego podczas odhumusowania terenu.

Ochrony jako dobra kultury współczesnej wymagają także wszystkie miejsca pamięci, tablice pamiątkowe, kapliczki.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Koło nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu całej gminy. Obowiązują następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, który zawierają zapisy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego:

1. Uchwała Nr X/67/15 Rady Gminy Koło z dnia 25 sierpnia 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wybranych terenów na obszarze gminy Koło

Rozdział 5 § 10.1. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi (naruszającymi strukturę gruntu) konieczne jest prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. 2. Na prowadzenie badań archeologicznych należy uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Kierownika Delegatury w Koninie przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

2. Uchwała Nr XVIII/135/16 Rady Gminy Koło z dnia 29 kwietnia 2016 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wybranych terenów na obszarze Gminy Koło – Etap IA

Rozdział 4 § 12.1. Na terenach objętych planem przedstawionych na załącznikach nr 32, 33, 34 w obrębie Ruchenna znajdują się strefy ochrony konserwatorskiej zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, w granicach stref ustala się ochronę konserwatorską. Podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. 2. Na terenie objętym planem oznaczonym symbolem 2U/MN przedstawionym na załączniku nr 23 w obrębie Powiercie Wieś znajduje się zespół pałacowo-parkowy, dla którego

ustala się ochronę konserwatorską. Na terenie tym wszelkie inwestycje w szczególności dopuszczone w planie: remont, przebudowa, rozbudowa i odbudowa istniejącego budynku, lokalizacja obiektów tymczasowych, zmiana sposobu użytkowania budynku, zmiana sposobu zagospodarowania budynku, zmiana sposobu zagospodarowania terenu, wycinka drzew i krzewów oraz wszelkie prace związane z rewitalizacją parku, a także podziały geodezyjne wymagają przestrzegania przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Planowane zagospodarowanie terenu, zabudowę terenu w zakresie lokalizacji, skali i formy architektonicznej oraz detalu architektonicznego należy zharmonizować z budynkiem historycznym. Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych zgodnie z przepisami ww. ustawy.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Koło, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego) wykonywane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji celu publicznego. Decyzje te każdorazowo uzgadniane są z urzędem konserwatorskim.

8.3. Uwarunkowania wynikające z ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

W czasach wielkich przekształceń środowiska, związanych przede wszystkim z urbanizacją i uprzemysłowieniem, ogromne znaczenie ma zachowanie w niezmienionym stanie terenów mało jeszcze zdegradowanych, gdzie przyroda zachowała wiele z naturalnego uroku. Formami takiej ochrony są parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. Tworzy się je na obszarach o wysokich walorach naturalnych środowiska oraz o nieprzeciętnych właściwościach estetycznych krajobrazu, nierzadko połączonych z wartościami historycznymi, turystycznymi i krajoznawczymi.

Północna część gminy znajduje się w obrębie *Goplańsko-Kujawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu* ustanowionego Uchwałą Nr 53/86 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koninie z dnia 29 stycznia 1986 r. w sprawie

ustalenia obszarów krajobrazu chronionego na terenie województwa konińskiego i zasad korzystania z tych obszarów. Utworzony został w celu ochrony obszaru zbliżonego do stanu naturalnego oraz zapewnienia społeczeństwu warunków niezbędnych dla regeneracji sił w środowisku reprezentującym korzystne właściwości dla rozwoju turystyki i wypoczynku. Obszar należący do Pojezierza Kujawskiego zajmujący powierzchnię 68 012,02 ha obejmuje tereny o różnej genezie. W jego granicach znajduje się strefa ostatniego glacjału jak i fragment terenu objętego zlodowaceniem środkowopolskim. Ma to swoje przełożenie w urozmaiconej rzeźbie terenu, z licznymi jeziorami, dolinami rzecznyymi, obniżeniami, z niewielkimi lasami. W granicach obszaru ochronie podlegają partie lasów z cennym drzewostanem, mokradła i torfowiska, sprzyjające rozwojowi różnorodnej roślinności bagiennej i łąkowej, często na glebach pochodzenia organicznego, podlegające odrębnej ochronie.

Południowe tereny gminy to *obszar specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 – DOLINA ŚRODKOWEJ WARTY* – kod obszaru: PL B300002 ustanowiony Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (Dz. U. Nr 229, poz. 2313 z 21 października 2004 r.). Obszar Doliny Środkowej Warty stanowi obszar ekologiczny węzłowy o znaczeniu międzynarodowym. Głównym walorem doliny jest występowanie unikalnej roślinności, torfowisk niskich, śródlądowych słonych łąk i ostoi ptactwa.

8.4. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną,

wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

Gmina Koło posiada opracowany w 2017 r. plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten jest corocznie aktualizowany.

9. Charakterystyka i ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy

Na terenie gminy Koło do rejestru zabytków wpisany jest kościół par. p.w. św. Jakuba Apostoła z ogrodzeniem i terenem dawnego cmentarza przykościelnego oraz zespół dworski w miejscowości Wrząca Wielka.

Najwcześniejsza wzmianka o wsi Wrząca Wielka pochodzi z 1394 r. Była własnością szlachecką. Parafia została erygowana w 1433 r. przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Wojciecha Jastrzębca. Pierwszy kościół parafialny. p.w. św. Jakuba Apostoła i św. Wojciecha, drewniany, pobudowany został w 1433 r. z fundacji miejscowego dziedzica, Wojciecha Hebdy. W 1737 r. Piotr i Anna Wodeccy ofiarowali dom z ogrodem i rolami na utrzymanie miejscowych ubogich, a plebanowi, ze względu na jego szczupłe dochody, nadali prawo propinacji. W miejscu dotychczasowego kościoła, który z biegiem czasu uległ zniszczeniu, Roch i Agnieszka Śliwicy, kolejni dziedzice wsi, pobudowali w 1777 roku nowy drewniany kościół. W roku 1880 świątynia spłonęła. Obecny kościół parafialny został zbudowany w latach 1880 – 1887 na miejscu poprzedniego, za probostwa ks. Mansweta Krzysztoforskiego. Jest to budynek murowany z nieotynkowanej cegły, na kamienno-ceglanej podmurówce. Kościół trójnawowy, z korpusem nawowym na planie prostokąta i znacznie węższymi nawami bocznymi. Prostokątne prezbiterium zamknięte trójboczną apsydą. Kościół o jednorodnej bryle, różnej wysokości ścian naw, prezbiterium, zakrystii i kaplicy oraz górującą znacznie nad korpusem pozorną attyką w formie wieży. Nawy nakryte dwuspadowym dachem, nieco niższe prezbiterium dachem dwuspadowym z trójspadowym zamknięciem. Pokrycie z dachówki ceramicznej karpiówki. W szczycie nawy sygnaturka w kształcie wieżyczki zwieńczona krzyżem. Otwory okienne i blendy zamknięte łukiem pełnym. Bryła oszkarpowana. Elewacje zdobione detałem architektonicznym w formie lizen, gzymsów – kordonowego z fryzem kostkowym i niższego, obiegającego wszystkie elewacje na poziomie

podstawy, nadokienników w formie archiwolt. Obiekt remontowany w latach 2020-2022 (remont więźby dachowej, wykonanie nowego pokrycia z dachówki karpíówki, konserwacja ceglanych murów). Planowane jest malowanie wnętrza.

Ogrodzenie złożone z kamienno-ceglanej podmurówki, murowanych słupków i metalowych przęseł z dwiema bramami, główną z dwiema furtkami od strony drogi i boczną od strony plebanii oraz furtką w części północno-zachodniej.

Przy kościele plebania (ujęta w gminnej ewidencji zabytków) zbudowana w k. XIX wieku na miejscu dawnej drewnianej, która spłonęła wraz z kościołem w 1880 roku. W latach 70. XX wieku dobudowano do niej małą przybudówkę od strony północno-zachodniej. Ściany murowane z cegły ceramicznej, otynkowane. Budynek na planie prostokąta wydłużonego z centralnym ryzalitem mieszczącym ganek od strony wschodniej. Bryła jednokondygnacyjna nakryta dachem dwuspadowym. Ryzalit nakryty dachem jednospadowym, zwieńczony przerwany naczółkiem z figurą Matki Boskiej. Obiekt na bieżąco remontowany, utrzymany w dobrym stanie.

Na początku XV wieku Wrząca Wielka jest dziedziczną wsią szlacheckiego rodu Hebdów, a następnie Sokołowskich herbu Pomian. Najprawdopodobniej Sokołowscy w XVI wieku wzniesli siedzibę w postaci późnośredniowiecznego dworu obronnego, którego ruiny, nazywane dzisiaj „lamusem,” zachowały się w parku do chwili obecnej. W 1 poł. XVIII wieku Wrząca Wielka przeszła we wspólne władanie Piotra Korzbok – Łackiego oraz Stanisława i Jana Kiełczewskich. Następnymi dziedzicami wsi była rodzina Wodeckich, którzy byli założycielami domu dla ubogich we Wrzącej. Po Wodeckich, siedzących tu jeszcze w 1737 roku, kolejnymi znanymi właścicielami byli Roch i Agnieszka Śliwicy. Wśród późniejszych właścicieli Wrzącej wzmiankowani są w XIX w. Raczyńscy, Witowscy i Walewscy. W 1 poł. XIX wieku Raczyńscy wznoszą obok dawnej siedziby nowy dwór klasycystyczny, który od tej chwili zajmują właściciele Wrzącej, a dawny dwór obronny przekształcony został w gospodarczy lamus. Na pocz. XX w. majątek Wrząca Wielka należy do rodziny Topińskich, którzy zarządzają posiadłością do wybuchu II wojny światowej. W czasie wojny majątek przechodzi pod komisaryczny zarząd niemieckiego Urzędu Powierniczego. Po wojnie, w wyniku parcelacji majątku dwór wraz z przyległościami wydzielony został w tzw. „resztówkę” i stał się własnością Państwowego Funduszu Ziemi. W 1946 roku dwór został adaptowany na szkołę podstawową, a znajdująca się obok oficyna na mieszkania. Szkoła

mieściła się w budynku do 1988 roku.

Dwór klasycystyczny, murowany z kamienia i cegły, otynkowany. Budynek posadowiony na rzucie prostokąta, frontem zwrócony na zachód. Bryła parterowa, nakryta dachem kopertowym, z piętrowym, czterokolumnowym portykiem od frontu o dachu dwuspadowym zwieńczonym szczytem. Strona wschodnia z piętrowym pseudoryzalitem nakrytym dachem trójspadowym.

Obiekt uległ częściowemu spaleni w 2003 roku. W 2004 r. założono nową więźbę dachową oraz pokrycie z dachówki. Obiekt zabezpieczony, nie użytkowany przez lata. W 2014 r. właściciel rozpoczął remont kapitalny obiektu z przeznaczeniem na ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy.

Dwór obronny - najstarsza wzmianka źródłowa o obiekcie pochodzi z XVI wieku. Jest to akt podziału wsi z 1585 r. między braćmi Gabrielem i Krzysztofem Sokołowskimi. Wzniesiony jako dwór obronny, w 1 poł. XIX wieku przekształcony w lamus. Obecnie trwała ruina składająca się z bryły głównej zachowanej ok. 5 m ponad poziom terenu oraz reliktów murów po stronie południowo-zachodniej. Fundamenty z kamienia polnego. Ściany murowane z cegły, nietynkowane. Budowla posadowiona na rzucie prostokąta. Posiada przyziemie nieco zagłębione w stosunku do otaczającego terenu oraz piętro, którego ściany zachowały się do wysokości ok. 2 m od posadzki.

Park powstał w 1 poł. XIX w. wraz z wybudowaniem nowego dworu, jako założenie krajobrazowe, które zapewne w tych samych granicach i kształcie, jednakże z bardzo uszczuplonym i zubożonym drzewostanem zachowało się do chwili obecnej. Kształt parku to nieregularny prostokąt wydłużony w kierunku wschód – zachód. Krótszym bokiem przylega do szosy Koło – Włocławek. Główny wjazd do parku znajduje się od strony zachodniej. Całość terenu przed frontem dworu pozbawiona drzew, obecnie w trakcie zagospodarowania. W północno wschodnim rejonie parku znajduje się ciek wodny, który zasila w wodę stawy parkowe. Przy wschodniej ścianie dworu znajduje się plac, który w latach ubiegłych był boiskiem do gier zespołowych. Tuż obok wyrastają ruiny dawnej siedziby właścicieli majątku. Przylegający do nich staw ma kształt prostokąta, co wskazuje na jego sztuczne powstanie. Drugi staw, znajdujący się przy południowej granicy parku, ma kształt nieregularny i osłonięty jest drzewami od południa i wschodu.

Oprócz porastających fragmentarycznie kompleksy wodne i obok dworu drzew, zwarte ich skupiska występują jedynie wzdłuż północnej granicy i pośrodku parku. Oś widokowa została zachowana i biegnie od dworu poprzez

staw na malowniczą, różnogatunkową grupę drzew, znajdującą się na środku polany parkowej. Układ ścieżek i alejek parkowych kompletnie zatarty i nieczytelny. Stan zachowania parku określić należy jako niedostateczny i wymagający pilnego przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych.

Zespół dworski jest własnością prywatną.

Z obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, do najcenniejszych należy zespół pałacowy w Powierciu.

Pierwsze wzmianki o wsi Powiercie publikowane są w Kodeksie dyplomatycznym Wielkopolski w 1364 r. W 1579 r. wieś należała do Krzysztofa Tujeńskiego i częściowo do Alberta Ciosnowskiego. Ok. 1658 r. majątek niszczone przez wojska szwedzkie. Lustracja z 1761 r. mówi m.in. o pożarze zabudowań chłopskich i folwarcznych w 1760 r., wymienia dwór i nazwisko właściciela, Franciszka Antoniego Kwileckiego. Do majątku należały, oprócz wsi i kolonii Powiercie, wsie Leśnica i Zawadki.

Na pocz. XX w. majątek Powiercie stanowił własność Jana Sokolnickiego, który pobudował w 1924 r., na miejscu poprzedniej siedziby, pałac w stylu neoklasycystycznym. Po wojnie obiekt zaadaptowano na Zespół Szkół Ogrodniczych. W latach 1968-78 w pałacu mieścił się żeński internat, a w latach 1978-90 przedszkole. Od 1990 r. obiekt opuszczony, nie użytkowany. W 1999 r. budynek, po remoncie kapitalnym, zaadaptowano na cele sakralne. Obecnie jest własnością prywatną.

Pałac posadowiony na rzucie prostokąta wydłużonego na osi wschód-zachód z niewielkim prostokątnym aneksem od strony zachodniej. Budynek jednokondygnacyjny, nakryty dachem naczółkowym. Po stronie północnej portyk z tarasem wsparty na kolumnach, przechodzący w szeroką wystawkę nakrytą dachem dwuspadowym. W elewacji południowej trójosiowy ryzalit ujęty czterema gładkimi półkolumnami.

Park założony w stylu krajobrazowym, położony jest przy szosie Koło - Dąbie, po jej południowej stronie. Za parkiem w kierunku południowo-zachodnim rozciąga się dolina Warty. Znaczne połacie parku zostały całkowicie przekształcone przez wycięcie drzew, budowę kotłowni i szklarni. Całkowicie zatarty został pierwotny układ komunikacyjny i kompozycja przestrzenna.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków w gminie

Gmina Koło nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym.

Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiem ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, które zwłaszcza w sytuacji złego zabezpieczenia zabytku mogą doprowadzić do fizycznej destrukcji obiektu.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (układy ruralistyczne, zespoły budowlane) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem

wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły folwarczne. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych z dawną zabudową gospodarczą, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku. Przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymieniał również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym

w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z art. 22, ust. 5 cyt. ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gmina Koło wykonała w 2014 r. gminną ewidencję zabytków nieruchomych. W roku 2019 gminna ewidencja zabytków nieruchomych została zaktualizowana i przyjęta zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Gminna ewidencja zabytków będzie podlegała okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomych obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomych o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2015 r. została wykonana gminna ewidencja zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie

odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „Programu opieki nad zabytkami gminy Koło na lata 2023-2026” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Urzędu Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków nieruchomych z terenu gminy

zamieszczonych na stronie internetowej Urzędu Gminy.

11.3. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej (nowe nawierzchnie, kompozycje roślinne, ławki, oświetlenie),
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego szczególnie dla obszarów najcenniejszych ze względu na zachowanie dziedzictwa kulturowego.

11.4. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych

organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,

- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które szlak przebiega, bowiem w świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięciu życia poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczystego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe gminy ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną przyrodniczą, z bogatą florą i fauną, malownicze doliny rzeczne, wydmy, mozaika pól uprawnych, obiekty zabytkowe, dostępność komunikacyjna, ślady wielokulturowości, relikty zanikającego już w pejzażu wiejskim historycznego budownictwa drewnianego, przecinające tereny gminy szlaki turystyczne, organizowane cyklicznie Święto Miodu czy Święto Pieczonego Ziemniaka, stanowią atut turystyczny i poznawczy.

Gmina jest też integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi. Przecinające tereny gminy szlaki turystyczne, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, to unikalna forma związku między sąsiednimi gminami, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Warto tutaj wymienić interesujące szlaki turystyczne, wiodące do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, w których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe wymienione w poprzednich rozdziałach.

- ❖ „*NADWARCIAŃSKI SZLAK ROWEROWY*”, długości 257 km, należy do Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, odcinek wschodni koloru niebieskiego, utworzony w 2005 r., wiedzie od Poznania poprzez m.in. tereny gminy Koło biegnąc nadwarciańskimi wałami i łęgami, dając możliwość zapoznania się z unikalną florą i fauną, dalej do zbiornika Jezioro;
- ❖ *NIEBIESKI* - długość ok. 35 km. Trasa wyznaczona jest przez miejscowości: Koło, Zawadka, Rzuchów, Majdany, Ladorudzek, Tarnówka, Grzegorzew, Skobielice, Stellutyski, Powiercie, Zawadka, Koło;
- ❖ *ZIELONY* – długość ok. 85 km. Wiedzie przez miejscowości: Borki, Młynek, Budziszewo Stare, Drzewce, Smólniki, Plebanki, Lipiny, Lichenek, Babiak, Zakrzewo, Brzeziny, Lubotyń, Góraj, Mchowo, Wiercin, Radoszewice, Polonisz, Brdów, Nowiny Brdowskie, Osówie, Kiełczew, Boguszyniec, Mikołajówek, Koło;
- ❖ *CZERWONY* – długość ok. 45 km. Trasa prowadzi przez: Koło, Dobrowo, Police Mostowe, Police Ruszkowskie, Police Średnie, Białków Kościelny, Leszcze, Dąbrowice, Trzęsniew, Waki, Ochle, Dzierawy, Koło;
- ❖ „*SZLAK UMOCNIEŃ POŁOWYCH* polskich i pruskich z okresu II wojny światowej w okolicach Koła”, obejmuje schrony otaczające miasto Koło, w tym położone na terenie gminy wiejskiej – zlokalizowane w kierunku Grzegorzewa np. Leśnica;
- ❖ *SZLAK KAJAKOWY* rzeką Wartą, obejmuje odcinek od Koła do miejscowości Waki w gm. Kościelec, z przystanią dla kajaków i łodzi przy MOSiR Koło.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść

kolejny produkt turystyki np. szlak tematyczny obejmujący małe obiekty kultu, czy *nordic walking*. Budowa stancji wodnej, zaplecza turystyczno – sportowego, koncepcja utworzenia rezerwatów, to tylko niektóre z możliwości wyeksponowania tych terenów, a także możliwość wkomponowania ich w regionalne i ponadregionalne szlaki. Tereny cenne przyrodniczo zachęcają do utworzenia ścieżki dydaktycznej, jako źródła wiedzy związanej z występującymi tutaj i prezentowanymi na fotogramach okazami chronionej flory i fauny, ewentualnie punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład turystyki fotograficznej i realizacji idei tzw. birdwatchingu. Szczególnych szans dla w/w propozycji należałoby upatrywać we współpracy z Lokalną Grupą Działania „Stowarzyszenie Wielkopolska Wschodnia” (gmina jest jej członkiem), która w swoich formach działania uwzględnia ochronę oraz promocję krajobrazu i dziedzictwa kulturowego, rozwój turystyki, sportu i rekreacji, a także popularyzację i rozwój produkcji wyrobów regionalnych oraz przedsiębiorczości.

Gmina mogłaby również wykorzystać do edukacji turystów i lokalnej społeczności współczesne formy odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest *questing*. Ta atrakcyjna forma zwiedzania, niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynając od młodzieży szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. związaną z mniej spopularyzowanymi postaciami historycznymi czy ich działalnością lub zasobami kulturowymi np. Dzierawy związane z działaczem i kierownikiem przedwojennej szkoły Ignacym Ziębowiczem, Kaczyniec kojarzony z miejscem spoczynku społeczności wyznania ewangelickiego, Powiercie historycznie powiązane z „potopem szwedzkim”, jako miejsce pertraktacji między królem szwedzkim a przedstawicielem króla polskiego.

Realizacja nowych przedsięwzięć pozwoliłaby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż perspektywy rozwojowe gminy wiążą się zarówno z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach

wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Na terenie gminy przykłady agroturystyki, dla której wręcz znakomite warunki posiadają niektóre gospodarstwa, spotkamy w miejscowościach: Czołowo, Czołowo-Kolonia, Sokołowo, Lubiny, Ruchenna, Wrząca Wielka. Jest to oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Koło wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Gminy (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Gminy,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami.
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest Radzie Gminy. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę gminy.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad

zabytkami,

- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,
- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi

przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83a). Szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/kultura>

2. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

Witryna internetowa: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>

3. Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Wielkopolski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witryna internetowa: <http://www.poznan.wuoz.gov.pl>

4. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, Departament Kultury

Dotacje udzielane są w ramach otwartego konkursu ofert na zadania publiczne Województwa Wielkopolskiego w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego - ochrona zabytków i opieka nad zabytkami. Z budżetu Województwa Wielkopolskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace lub roboty przy zabytku dostępnym publicznie, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe. Dotacja może zostać udzielona do 70% ogółu nakładów na prace lub roboty. W uzasadnionych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub gdy wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, a także w sytuacji, gdy konieczne jest niezwłoczne podjęcie prac lub robót, może być udzielona dotacja do 100 % nakładów.

Witryna internetowa: <http://www.bip.umwww.pl>

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające

m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Witryna internetowa: <http://www.wfosgw.poznan.pl>

6. Powiatu Kolskiego

Zasady i tryb udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie Powiatu Kolskiego określone zostały w Uchwale Nr XLVII/236/2006 Rady Powiatu Kolskiego z dnia 25 maja 2006 r.

Witryna internetowa: <http://www.starostwokolskie.pl>

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z zaplanowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Wielkopolskiego oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.*

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.

UZASADNIENIE

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Koło na lata 2023 – 2026”

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt. 9 ustawy z dnia 8 marca o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 r., poz. 40 ze zm.) do zadań własnych gminy należą sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ponadto art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r., poz. 840 ze zm.) nakłada na gminę obowiązek sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami. Program ten na podstawie art. 87 ust. 3 cytowanej powyżej ustawy zostaje przyjęty przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Celem Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Koło na lata 2023–2026 jest ukierunkowanie działań samorządu na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Koło na lata 2023-2026 został pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu pismem nr WWKZ.5120.5201.1.2023 z dnia 06.07.2023 r.

W związku z powyższym zasadne jest podjęcie przedmiotowej uchwały.

**PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY**
Władysław Włodarczyk